Sobre a unificaçom ortográfica galego-portuguesa

Joam COROMINES (†)

Reproduzimos fac-similarmente polo seu interesse o estudo publicado na revista GRIAL, no n.º 53, correspondente a Julho, Agosto, Setembro de 1976.

SOBRE A UNIFICACIÓN ORTOGRÁFICA GALEGO-PORTUGUESA

Vaia ante todo a miña felicitazón ao autor do artigo en prol da unificazón ortográfica galego-portuguesa, publicado no número 51 de "Grial" [1]. Felicitazón entusiasta: eis a voz da razón, eis o que eu sempre penséi.

Aos meus amigos galegos e portugueses dixen sempre o mesmo, e é precisamente o que se diz nese artigo: o principal adianto a facer na direzón da unificazón lingüística galego-portuguesa é no campo da unidade ortográfica. Dixen sempre isto aos amigos R. Piñeiro, Rodrigues Lapa, Martínez López, Costa Clavell, Xosé L. Pensado, e outros, que poden prestar testemuño. E este adianto é non só eminentemente desexável, mas libre de toda obxeción seria; non só posível mas aínda fácil se existir boa vontade, habilidade e pericia na conduzón do problema.

Nas outras cousas o movimento de freo, de entrave, marcado polo amigo Piñeiro [2], paréceme moito razoável, verdadeiramente motivado, profundamente respetável e digno de simpatía.

Quen isto escrebe é un lingüísta estranxeiro, mas sinceramente cheo de boa vontade para todas as línguas hispánicas, fondamente entusiasta e preocupado das cousas da Galiza. Catalán. Autor do *Diccionario Crítico Etimológico de la Lengua Castellana* e de moitas obras de lingüística romance. Non son un principiante nos traballos de filoloxía galega. No meu ensino na Universidade de Chicago dirixí algúns estudantes meus para os estudos de filoloxía galega (o Prof. Kelvin Parker, autor do Vocabulario clasificado da Crónica Troiana e outros libros máis recentes, foi e é meu alumno); no meu dicionario e nas outras obras miñas há moitas etimo-

[1] Xosé-Martiño MONTERO SANTALLA, *Unificación ortográfica galego-portuguesa*, en: Grial (Vigo), núm. 51 (xaneiro-marzo 1976), pp. 1-13.

[2] Ramón PIÑEIRO, *Carta a don Manuel Rodrigues Lapa*, en: Grial (Vigo), núm. 42 (outubro-decembro 1973), pp. 389-402.

Agália 48 (1996): 417-433. Galiza.

loxías e disquisicións especiáis sobre temas de língua galega.

Non sei se estes tíduos serán suficientes para desculpar que tamén eu me atreva a manifestar o meu parecer sobre a cuestión. Tal vez todo isto non sexa da miña incumbencia. Tal vez non sería mesmo mui prudente que eu me meta moito nestes asuntos. Por outra parte, os meus deberes están do lado do *catalán*, a única língua miña. O castelán e o galego-portugués son idiomas irmáns, que teño estudado profundamente; para o galego-portugués a miña *profunda* simpatía, para o castelán a desconfianza que merece unha língua que pretende *devorar* ás outras. Mas a miña *obrigación* é únicamente para con o meu único idioma: o catalán.

Aliás, o exemplo do catalán e do basco pode e debe guiar ós galegos e portugueses no esforzo de unificazón. Os castelláns traballaron sempre no fomento das pequenas discrepanzas entre o uso literario do catalán de Valencia e de Mallorca e do catalán do Principado; entre os dialectos navarro, guipuzcoano e bizcaíno do basco literario. Foron sempre os partidarios mais ou menos secretos (ou faceiros) da mingua de vitalidade desas línguas os que pretenderon ser os defensores das singularidades locáis —cando se trataba de Valencia, Mallorca ou Navarra, xamáis cando se trataba do catalán ou basco normáis! É sempre o medo da ameaza castelán o que actuóu de freo ante os movimentos de reacción contra as suicidas tendencias centrífugas no seo das línguas minoritarias.

Son lingüísta, son hispano; se, a tíduo de tal, algún consello meu (cheo de boa vontade!) pode resultar técnicamente útil para os galegos, sentiréime sastisfeito. Se eu fose galego, tería escrito moito sobre todo iso; se fose portugués, non menos, e tería feito algunha cousa, tal vez eficaz, no mesmo sentido. É únicamente o feito de ser estranxeiro —inda que sexa un estranxeiro benévolo e simpatizante— que me privóu de esplicar as miñas ideas. Temo ser mirado con esplicável desconfianza, ser quizáis menos útil que contraproducente.

Aínda con estes temores, permítome seguidamente algúns comentarios detallados das propostas expresadas en dito artigo. Espero que estes comentarios ao mesmo tempo demostrarán ao leitor galego cánto, cuán profundamente, me intereséi sempre por estes asuntos. E concretaréi, referíndome especialmente aos pontos que o autor aborda nas partes 5-a e 5-b.

a) PROBLEMAS MERAMENTE GRÁFICOS

1 e 2: LH *e* NH

Participo absolutamente na opinión de que se deben adoptar resoltamente as grafías *lh* e *nh*.

O problema de *unha, algunha, ningunha* é perfeitamente solúvel no senso que o autor recomenda: abandonar o signo *nh* nestes casos, sen renunciar necesariamente a toda trans-

cripción gráfica desa peculiaridade fonética galega. ¿Por qué non adoptar simplesmente a grafía *umha, algumha, ningumha?* Non é de certo unha novidade. Empregóuna amiude o eminente, xamáis abondo ponderado e admirado, P. Martiño Sarmiento; é frecuente nos seus escritos galegos, e no seu *Catálogo de Voces Gallegas* (publicado por Pensado en 1973). É fácil encontrar *ducias* de testemuños da grafía *umha* en documentos locáis galegos dos séculos XIV-XVIII. Por outra parte, con *umha* casi non se modifica a grafía da OGA; é un cambio levísimo, casi imperceptível. Así respéitase un rasgo propio, popular e distintivo do galego; e porén escrébese nunha forma non chocante para os irmáns portugueses e brasileiros: a diferencia con o port. *uma* é mínima.

4: *Emprego do trazo de unión*

Son bons os argumentos citados para facer aceitável o trazo de unión nos pronomes: economizan acentos, facen máis racional a expresión gráfica da língua. Poderíase engadir que niso coinciden tamén outras línguas romances, como o francés e o catalán: argumento moito secundario, sen dúvida, mas quizáis non enteiramente desprecível.

5: *Acentos*

A distinción gráfica entre *e, o* abertas e fechadas, por meio dos acentos (´ ^), non é somente razoável: é unha esixencia *imperativa, elemental,* da esencia mesma da língua galega. Absolutamente todos os gramáticos e filólogos galegos coincidiron sempre nese ponto (xa Valladares, Sarmiento, etc.): é unha distinción fonemática básica da língua. Confundir aí é nada menos que atentar ao feito máis básico da fonética galega: é despreciar todas as esencias da língua. O castelán é *a única* das línguas romances que non posúe esa distinción: a curiosa probeza fónica do cacarexado "idioma riquísimo!"

b) PROBLEMAS DE NATUREZA GRÁFICO-FONÉTICA

1, 2, e 3: G, J, X; C, Ç, Z; SS

Estes pontos son evidentemente máis delicados, como o autor víu moito ben. Paréceme prudente a suxestión feita no ponto 3: "non sería escesivamente grave que de momento se deixase neste ponto unha certa liberdade no uso". Excelente atitude, que se podería facer extensiva aínda aos pontos 1 e 2 desta mesma sección. Sen transixir permanentemente, quede claro.

4: *Grupo* QU

Seguramente é nos pontos 4 e 5 desta sección onde unhas certas reservas galegas á completa identidade son máis conselláveis.

O ponto 4, porén, non é grave. Non atenta seriamente á unidade o feito de que en unhas rexións do idioma se escreban *cando, catro, canto, calhar,* etc., as palavras que nas rexións maioritarias lemos como *quando, quatro, quanto, qualhar.*

Porén sería útil dicer: *quarenta mellor que coarenta* ou *corenta; quantía,* non *contía.* No fin de contas —asemade— *quarenta* soa casi igual que *coarenta; quantía* cuasi como *contía.* Recomendar también *quasi,* non *cuase* ou *case* (que deben ser consideradas como pronuncias populares, aceptáveis únicamente no uso folklórico, rústico ou poético da língua). Entón escreber también *a qual* (non *a cual*), *quarzo, qualidade, quaternario, frequente,* etc.

Nunha palavra: manter a unidade con o portugués, aínda neste ponto, nos casos en que o galego vacila entre *ca-* e *cua-* ou *co-*. Defender somente as voces fundamentáis: *cando, catro, canto* e casos tais.

5: *Nasalidade*

É éste o ponto en que sería máis difícil chegar á identidade completa con o portugués. Eu inclinaríame a dar algún consello restrictivo da unificazón neste único ponto. Temo que, se se recomenda escreber *coração, razão, questão,* e mesmo *lã, campã, regiões, carbões,* pódese chocar con unha resistencia invencível. Tal vez sexa contraproducente a intransixencia aí. Con todo, guárdome de dar consellos resoltos e detallados neste ponto: só unha asamblea de estudiosos e literatos galegos, depóis de un estudo frío, ponderado, prudente, poderá dar con unha solución viável.

Algunha suxerencia provisional, moito reservada, podería eu facer. ¿Por qué non limitarse a recomendar a adopción de *-m* final no lugar de *-n?* Isto é máis fácil, máis leve, pode triunfar máis lisamente. A diferencia entre *razón* e *razom, fin* e *fim, can* e *cam, en* e *em, bon* e *bom,* etc., é máis leve, encontraría moita menos resistencia; e as formas en *-m* terían xa un aspecto aceptável para os portugueses e brasileiros: en fin de contas os portugueses mesmos escreveron *-om, -am,* etc., até o século pasado (ou até o XVIII en todo o caso). Para o pobo galego é indiferente *-m* ou *-n*: ao fin o que pronuncia non é nin unha dental nasal, nin unha labial: é velar, soa no fundo da boca.

En consonancia con isto, ao menos provisionalmente escreber *estaciom* ou *estaçom, naciom, regiom* (non *estação, nação,* etc.).

c) OUTRAS CUESTIÓNS

1: I *en vez de* Y

Deberíase decidir unha unificazón imediata no senso de *i,* xamáis *y!* É un adianto considerável no terreno da unificazón e con pouca resistencia popular.

2: *Duplicados; epéntesis*

Paréceme tamén importante que se adopten medidas unificadoras en outros asuntos non propia e estrictamente ortográficos. Por exemplo: tal vez se deba renunciar a certos duplicados coexistentes en galego, que dan a impresión dunha linguaxe vacilante, dialectal: de unha *fala,* máis que de unha *língua.* Por exemplo, o emprego de *i* diante de vogal, en lugar da conxunción *e.*

Xa que logo, deberáse escreber sempre *e ele,* non *i ele,* aínda admitindo que a pronuncia *y-ele* é lexítima, mas non literaria; non ensinável, únicamente tolerável, sobretudo en estudos locáis, folklóricos, ou en usos populares, ou líricos, da língua.

Da mesma maneira deberíase renunciar á apéntesis de vogal en casos como *adimirar, adimitir* e análogos, formas populares, toleráveis quizá, mas non recomendáveis. Igualmente en formas como *a i-agua, a i-alma,* etc.

3: *Os cultismos*

En especial considero esencial chegar a unha pronta unificazón con o uso portugués no caso dos vocábulos *cultos.* É éste un ponto de importancia *capital,* para conferir ao galego ese sentimento de dignidade, esa conciencia de idioma culto, de rango civil, civilizado, supra-comarcal, en que tan acertadamente se insiste como esencial para a defensa da língua na conciencia ciudadán dos galegos.

Por exemplo, nos *grupos* de consoantes dos cultismos. Felizmente o portugués neste ponto non é tan cultista como o castelán ou o francés. (O catalán é diferente también: nós non temos dificultades no cultismo consonántico; este problema non existíu para nós). A conduta do portugués é de unha transacción moderada entre as dúas atitudes estremas. O meu consello resolto neste ponto é que os galegos se ateñan decididamente ás solucións portuguesas.

Por exemplo: *efeito, defeito* sí, máis *efectivo, afectuoso, projecto, dialecto, trajecto, carácter, texto, textil.* Formas como *dialeuto, caráiter,* e aínda *efeitivo,* terán sempre un resaibo algo bárbaro para moitos. Poderemos aínda pronunciar *proxeito, produto,* máis o rango de idioma románico esixe ortografiar *projecto, producto.* Deberáse escrever non *eiscelente,* mas *excelente, exército, exercicio;* non *eisame,* mas *exame, examinar.* Pronúnciese, se se quer, *eisame*: isto é secundario, perfectamente tolerável; mas escreber urbanamente!

Aconsellaría simplesmente adoptar en todos os detalles as grafías portuguesas: *estender,* mas *extensión, extenso; existir* (xamáis *eisistir*); *substancia* (non importa o pronunciarse *sustancia*: nengunha obxeción); *setembro, estranho, escuro* (non os ultracultismos do castelán *septiembre, extraño, obs-*

curo!); *excremento, executar, exagerar* (non *esaxerar*); *nobre* sí, mas *ignóbil* ou polo menos *inóvel; digno,* ben que a pronuncia sexa, naturalmente, *dino; excursión, expoer, eximio,* etcétera.

En particular recomendaría eu que no caso do sufixo *-ável, -ível, -vel,* adopten sempre a forma portuguesa en *-el,* pois que esa mesma forma existe en galego nun bon número de casos. Lémbrome que o máis grande prosista que o galego moderno teve fasta agora —quero dicer naturalmente Castelao, un dos meus ídolos literarios!— sempre escrebe as formas en *-vel* (ele tal vez con *-b-* gráfico nalgún caso, excepción que se podería eliminar): *favorável,* non *favorabre* nin *favorávele; posível,* non *posibre,* etc.

(NOTA: Podería ter escrito con ortografía unificada ou en portugués; non o fiz, para demostrar a miña atitude de absoluto respeito con as decisións que corresponden únicamente aos galegos. Podería tamén ter escrito en castelán, menos cansado para min, e evitaria os numerosos erros que sei que cometín con o galego. Mais o meu desexo é mostrar que a miña simpatía é para o galego, nunca para o castelán. O leitor galego saberá disculpar eses erros.)

JOAN COROMINES
Barcelona